

Universiteit
Leiden

The Netherlands

Een retorische straks-constructie

Boogaart, R.J.U.; Boogaart, R.; Lalleman, J.; Mooijaart, M.; Wal, M.
van der

Citation

Boogaart, R. J. U. (2009). Een retorische straks-constructie. In R. Boogaart, J. Lalleman, M. Mooijaart, & M. van der Wal (Eds.), *Woorden Wisselen. Voor Ariane van Santen bij haar afscheid van de Leidse universiteit*. (pp. 167-182). Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/16351>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/16351>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Woorden wisselen

Voor Ariane van Santen

bij haar afscheid van de Leidse universiteit

Redactie

Ronny Boogaart

Josien Lalleman

Marijke Mooijaart

Marijke van der Wal

SNL-reeks nr. 20

De reeks van de Stichting Neerlandistiek te Leiden is een serie publicaties op het terrein van de Nederlandse taal- en letterkunde, onder redactie van B.P.M. Dongelmans en K.J.J. Korevaart.

Alle correspondentie betreffende de SNL-reeks, inclusief bestellingen en abonnementen, is te richten aan: B.P.M. Dongelmans, Opleiding Nederlandse taal en cultuur, Universiteit Leiden, Postbus 9515, 2300 RA Leiden.

Titelgegevens

Ronny Boogaart, Josien Lalleman, Marijke Mooijaart & Marijke van der Wal (red.). *Woorden misselen. Voor Ariane van Santen bij haar afscheid van de Leidse universiteit*. Leiden: Stichting Neerlandistiek Leiden, 2009. (SNL-reeks 20.) Met ill. en lit. opg.

ISBN 978-90-78531-09-8

NUR 616; 624

Trefwoorden

morfologie; lexicologie; semantiek; taalnormen

© 2009 Stichting Neerlandistiek Leiden / de auteurs

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opname of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b van de Auteurswet 1912, j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 van de Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Een retorische *straks*-constructie

Ronny Boogaart

Summary

The Dutch temporal adverb straks ('later', 'next') can be used in a modal construction to present a possible situation that the speaker evaluates negatively. It is argued that the modal semantics should be attributed to the construction as a whole rather than regarded as one of the meanings of straks. Three different usage types are distinguished (cautionary, 'slippery slope', epistemic), but they share their negative argumentative orientation, which may therefore be considered part of the semantics of the more general modal straks-construction.

1. Inleiding¹

In de syllabus bij het eerstejaarscollege 'Vorm & Betekenis' onderscheidt Ariane van Santen verschillende soorten bijwoordelijke bepalingen met als indelingscriterium 'waarbij de bijwoordelijke bepaling een bepaling is'. De studenten hoeven bij het benoemen van bepalingen dus niet te kiezen tussen nogal willekeurige semantische categorieën als tijd, plaats, oorzaak, wijze, et cetera maar wel tussen de primair syntactische labels 'inherente bepaling', 'predicaatsbepaling' en 'zinsbepaling'. Dat maakt het ontleden er voor de studenten niet altijd gemakkelijker op. Wat dan wel helpt, is om te zeggen dat de meeste huis-tuin-en-keuken-bepalingen predicaatsbepalingen zijn terwijl de categorie zinsbepalingen in de praktijk nagenoeg samenvalt met de categorie van de modale bijwoorden. Die laatste aanwijzing verschuift vervolgens het probleem naar de – toch weer semantische – vraag welke bijwoorden dan eigenlijk modaal zijn. De voorbeelden van zinsbepalingen in de syllabus laten zien dat we zowel moeten denken aan epistemisch-modale uitdrukkingen (*misschien, vermoedelijk, niet*) als aan wat de ANS (Haeseryn e.a. 1997:1612) 'gevoelsmodaliteiten' noemt (*belaas, gelukkig*). De eerste soort bijwoorden heeft betrekking op de waarheid of waarschijnlijkheid van de propositie; de tweede soort betreft eerder de wenselijkheid van de gepresenteerde stand van zaken. Dit artikel is gewijd aan het modaal gebruik van een woord dat in dit soort rijtjes altijd ontbreekt, namelijk *straks*. Nu is *straks* ook meestal een temporeel bijwoord en als zodanig gewoon een predicaatsbepaling. Hier gaat het mij echter om *straks* zoals de moeder van Dirkie het gebruikt nadat het hondje Hekkie de woonkamer is binnengestrompeld, zie (1):

- (1) Van wie hoort dat stuk gespuis? *Straks heb ik Artis in m'n huis!*
(Louis Davids, *Het hondje van Dirkie*)

1 Met dank aan Willem Botha, Egbert Fortuin, Theo Janssen, Elizabeth Koier, Gijsbert Rutten, Ton van der Wouden en Arie Verhagen voor hun zeer nuttige commentaar op een eerdere versie.

Dat het gezin van Dirkie binnenkort heel Artis in huis heeft is niet een objectieve beschrijving van de werkelijkheid, maar eerder een afschrikwekkend toekomstscenario waarvan de spreker hoopt dat het niet wordt gerealiseerd. De betekenis van *straks* zelf in (1) is misschien nog wel temporeel, maar het woord is ook deel van een constructie die als geheel veel meer doet dan een toekomstige gebeurtenis presenteren. Een duidelijk verschil tussen ‘temporeel’ *straks* en ‘modaal’ *straks* is gedemonstreerd in (2) en (3):

(2) Hij is straks al weg.

(3) Straks is hij al weg!

Terwijl het in (2) gaat over een toekomstige stand van zaken (‘hij zal binnenkort al vertrokken zijn’), suggereert de spreker in (3) dat die stand van zaken mogelijk al op het moment van spreken geldt (‘misschien is hij al vertrokken!’); bovendien wordt die mogelijkheid in (3), net als in (1), negatief geëvalueerd. Aangezien de betekenis van de constructie in (1) en (3) zowel kenmerken heeft van epistemische modaliteit (‘mogelijk’) als van gevoelsmodaliteit (‘onwenselijk’), zal ik het hier verder hebben over ‘de modale *straks*-constructie’.²

Over de precieze, argumentatieve functie van de constructie gaat paragraaf 3; eerst zal ik in paragraaf 2 stilstaan bij de relatie tussen temporeel *straks* en modaal *straks*. In paragraaf 4 kom ik terug op het syntactisch bereik van *straks* in deze constructie. In paragraaf 5 stel ik ten slotte nog een paar onopgeloste vragen.

2. Modaal *straks* is temporeel

Wie de literatuur over cognitieve semantiek en grammaticalisatie een beetje kent, zou op grond van (1)-(3) tot de conclusie kunnen komen dat *straks* een polyseem woord is dat naast een prototypisch temporeel gebruik – door metaforische extensie of subjectificatie – ook een modale ‘sense’ heeft ontwikkeld. In deze paragraaf wil ik laten zien dat die conclusie overhaast zou zijn: de betekenis van *straks* zelf is ook in de modale *straks*-constructie ‘gewoon’ temporeel en vormt dus geen argument tegen een monoseme analyse.³

Dat een vorm met een (oorspronkelijk) temporele betekenis ook een modaal gebruik kent, hoeft op zichzelf inderdaad niet te verbazen. Een bekend voorbeeld is het modale gebruik van de verleden tijd, om bijvoorbeeld voorzichtigheid (*ik wou nog wel een kopje koffie*) of tegenfeitelijkheid (*als ik jou was, dan deed ik het*) uit te drukken. Of het werkwoord *zullen*, waarmee een spreker niet alleen over een situatie in de toekomst kan spreken maar ook kan uitdrukken dat hij een bepaalde situatie heel waarschijnlijk acht (*hij zal wel weer ziek zijn*); die

2 De constructie is algemener dan deze naam suggereert: op de plek van *straks* kunnen ook *direct*, *dadelijk* en *zo meteen* voorkomen (zie eind paragraaf 2).

3 Overigens is ook over de betekenis van temporeel *straks* discussie, bijvoorbeeld over de vraag of het ook naar het (nabije) verleden kan verwijzen (vergelijk *daarstraks*) (*Onze Taal*, 72, juni 2004). Volgens Nuyts (2004:107, noot 80) is er voor het toekomstgebruik bovendien regionale variatie als het erom gaat wanneer (hoe snel) *straks* nu eigenlijk is.

twee gebruikswijzen van *zullen* zijn op het eerste gezicht zelfs nogal vergelijkbaar met het temporele en modale gebruik van *straks*.⁴ In het domein van de bijwoorden zou het gebruik van *straks* in (1) en (3) bovendien nog vergeleken kunnen worden met dat van woorden als *even*, (*wel*)*eens*, *nou* en *soms*, die zich van temporele bijwoorden ontwikkeld hebben tot modale partikels. Een duidelijk voorbeeld daarvan is het gebruik van *soms* in beleefde vragen zoals (4); het antwoord van B is flauw, maar het maakt wel meteen het verschil tussen een modaal partikel en een temporeel bijwoord duidelijk:

- (4) A: Heeft u soms zin in koffie?
 B: Ja, soms wel, maar nu even niet.

De ontwikkeling van temporeel naar modaal gebruik is bovendien al beschreven voor *straks*, zij het niet voor het Nederlandse maar voor het Afrikaanse *straks*. In beleefde vragen als (4) kan het Afrikaans, naast *misskien*, ook *straks* gebruiken (en trouwens ook *dalk*, een gereduceerde vorm van *dadelik*, dat dus een vergelijkbare betekenisontwikkeling laat zien van toekomstduider naar modaal partikel) (Conradie 2006):

- (5) Kan jy my straks help?

Het modale gebruik van *straks* in het Afrikaans is niet beperkt tot beleefde vragen; het fungeert ook als een epistemisch-modaal bijwoord met de betekenis ‘misschien’. Hoewel het woord volgens Conradie (1992) tegenwoordig ‘slightly quaint’ is, zijn recente voorbeelden ervan gemakkelijk te vinden, zie (6) en (7):⁵

- (6) Beethoven se Vierde is straks sy elegantste simfonie
<http://152.111.1.88/argief/berigte/beeld/2008/12/11/KA/3/toGROET.html>
 (7) Terloops, dit was straks een van die redes vir verlede week se raadsaal-skermutselings.
http://152.111.1.88/argief/berigte/beeld/2008/12/04/MB/7/KarJaar_1454.html

Het Afrikaans laat dus duidelijk zien dat de ontwikkeling van temporeel naar modaal *straks* in elk geval een mogelijk grammaticalisatiepad is.⁶ Maar hoe zit het nu met *straks* in het Nederlands? De vergelijking met het Afrikaans maakt snel duidelijk dat Nederlands *straks* geen epistemisch-modaal bijwoord is zoals *misschien* en – vermoedelijk om die reden – ook niet

4 Het is des te interessanter dat het werkwoord *zullen* zelf, in tegenstelling tot bijvoorbeeld *gaan*, eigenlijk niet of nauwelijks voorkomt in de modale *straks*-constructie (zie paragraaf 4).

5 Met dank aan Willem Botha.

6 Het Griekse *τάχα* heeft een vergelijkbare betekenisontwikkeling doorgemaakt van ‘snel/spoedig’ naar ‘misschien’ (Elizabeth Koier, persoonlijke mededeling).

als beleefheidspartikel fungeert in vragen als (4): in de letterlijke Nederlandse vertaling van (5), (6) en (7) kan *straks* alleen een puur temporele lezing krijgen. Een typisch modaal partikel is het Nederlandse *straks* ook in (1) en (3) niet, aangezien zo'n partikel eigenlijk alleen onbeklemtoond in het middenveld van de zin gebruikt wordt, zoals *soms* in (4), en juist niet in de zinsinitiële positie, waar modaal *straks* een voorkeur voor lijkt te hebben (zie paragraaf 5). Van der Wouden (2002) bespreekt gevallen vergelijkbaar met (1) en (3) dan ook juist als een goede illustratie van de 'afbakeningsproblemen' in het partikel-onderzoek.

De reden dat Van der Wouden dit gebruik van *straks* überhaupt in een overzicht van partikels noemt, lijkt verder puur semantisch: hij stelt dat *straks* in dit type zinnen 'niet neutraal naar een verwachting voor de toekomst verwijst, maar veeleer een negatieve toekomstverwachting of een vrees uitdrukt dan wel suggereert' (Van der Wouden 2002:36). Het woord gedraagt zich dan misschien syntactisch niet als een partikel, de functie ervan lijkt wel degelijk iets anders te zijn dan die van een gewoon temporeel bijwoord. Op de precieze betekenis en functie van de hele constructie kom ik in paragraaf 3 uitgebreid terug, hier concentreer ik mij verder op de vraag in hoeverre *straks* in deze constructie temporele betekenis heeft.

Van der Wouden spreekt in zijn karakterisering van een 'toekomstverwachting', wat suggereert dat de temporele betekenis van *straks* in het modale gebruik niet verdwenen is. (In de Afrikaanse voorbeelden (5), (6) en (7) is dat duidelijk wel zo.) Interessante voorbeelden in dit verband zijn (8) en (9), die, net als het geconstrueerde voorbeeld (2), misschien wel een bang vermoeden uitdrukken maar niet over een *toekomstige* gebeurtenis.

- (8) op een gegeven moment dacht ik ja laat 'k nou maar eerst wachten want straks doe jij steeds moeite om mij te bellen. (CGN, fn008200.379)
- (9) trouwens ook uit Losser straks is 't dezelfde. (CGN, fn008261.275)

Als de spreker in (8) steeds een ingesprekstoos krijgt, bedenkt hij dat dat wellicht komt doordat de hoorder hem juist op dat moment óók probeert te bellen. Dat lijkt niet echt iets om bang voor te zijn en – belangrijker – het betreft een situatie die op het spreekmoment zelf (wel of niet) geldt. De temporele betekenis van *straks* is niet onmiddellijk relevant; de betekenis gaat hier eerder in de richting van 'misschien'. Hetzelfde is het geval in (9), waar de spreker suggereert dat hij en de hoorder het wellicht over dezelfde persoon hebben. Net zoals in (8) gaat het hier dus niet over de toekomst, maar over het heden van spreker en hoorder. Van de 64 gevallen van modaal *straks* in het Corpus Gesproken Nederlands (verder: CGN) zijn er 10 van dit type.⁷

7 Het woord *straks* komt in totaal 1570 keer voor in het CGN, waarvan 64 keer in de hier bedoelde modale *straks*-constructie. Het is wel belangrijk daarbij op te merken dat modaal en temporeel *straks* soms erg moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. Zie ook paragraaf 5 en zie over deze en andere problemen van onderzoek naar modale uitdrukkingen in het CGN verder ook Boogaart e.a. (2007).

De *straks*-constructie kan ook gebruikt worden om een vrees te verwoorden over het verleden: zowel de voltooid tegenwoordige tijd als de onvoltooid verleden tijd zijn verenigbaar met de betekenis van de constructie. Van de eerste komen er twee voor in het CGN, zie (10) en (11). De combinatie met een onvoltooid verleden tijd komt in het CGN niet voor; een internetvoorbeeld van de laatste categorie is (12):

- (10) nee oké nee ik dacht opeens later 'k denk van oh stom straks heb je allemaal dingetjes gekocht of zo maar. (CGN, fn008311.109)
- (11) ik denk straks is ie in de sloot gereden (CGN, fn007974.148)
- (12) wie weet straks was hij nog de compaan van haemers, dutroux, en ook betrokken in de genociden in rwanda
belgiumsoccer.be/nieuws/index.php?option=com_content&task=view&id=12247&Itemid=229 –

Dat de temporele functie van *straks* in deze constructie mogelijk enigszins verbleekt is, blijkt ook in (13) en (14), waar in het bereik van modaal *straks* nog een 'gewone' temporele bepaling (*morgen*, *volgend jaar*) staat (het CGN biedt van deze combinatie opnieuw geen voorbeelden):

- (13) Jij gaat echt het hele land af he? Utrecht, Groningen... Straks ga je morgen nog naar Scheveningen
<http://forum.manutd.nl/archive/index.php/t-4114.html>
- (14) Straks zitten we volgend jaar nog steeds met het kamertekort.
www.observant.unimaas.nl/jrg23/obs7/art40.htm

Bovendien is er weliswaar enige discussie over hoe snel *straks* nu precies is (zie noot 3), maar in (14) gaat het de spreker er juist om dat 'volgend jaar' nog relatief ver weg is en dus juist niet 'binnen korte tijd'.

Dat neemt niet weg dat er aan modaal *straks* nog wel degelijk een temporeel betekenisaspect zit. Net zoals we voor de werkwoordstijden op z'n minst sinds Reichenbach (1947) aannemen dat die niet een *rechtstreekse* relatie hoeven uit te drukken tussen het spreekmoment (S) en de tijd van de gebeurtenis (E), zo kunnen we ook voor *straks* in (8)-(12) vrij gemakkelijk verdedigen dat het nog steeds naar een moment in de toekomst verwijst – dat moment is alleen *niet* de tijd van de expliciet gepresenteerde gebeurtenis zelf. Voor de werkwoordstijden introduceert Reichenbach de notie 'referentiepunt' (R) als intermediair tussen E en S en op een vergelijkbare manier kunnen we hier aannemen dat *straks*, onafhankelijk van de relatie tussen E en S, steeds uitdrukking geeft aan 'R na S' ($S < R$). De tijd van de gebeurtenis zelf (E) hoeft dus niet per se in de toekomst te liggen en kan ook gemakkelijk met een andere bepaling gespecificeerd worden, wat de spreker doet in (13) en (14).

Het referentiepunt in de toekomst dat modaal *straks* oproept, is niet altijd van hetzelfde soort. In de data uit het CGN en van het internet komen we bij modaal *straks* globaal twee typen R tegen. In (8)-(12) wordt R gevormd door het moment waarop mogelijk zal blijken dat de uitgedrukte propositie waar is, dus het moment waarop de spreker daarover zekerheid zal hebben. Dat de spreker door het gebruik van *straks* dat ‘verificatiepunt’ in de toekomst situeert, is ook precies wat de constructie z’n epistemisch-modale lading (‘mischien’) meegeeft: de spreker weet op het spreekmoment nog niet of de propositie daadwerkelijk waar is.

In andere gevallen wordt R gevormd door de tijd van een toekomstige ‘speech act’ van iemand anders dan de spreker zelf. Die speech act kan expliciet gemaakt worden (*straks ga je/gaat hij/gaan jullie/gaan ze zeker (ook) (nog) zeggen/beweren dat X*) maar hij kan ook impliciet blijven, waardoor in feite een geval van ‘vrije indirecte rede’ ontstaat. De uiting in (2) zou hiervan een voorbeeld kunnen zijn, maar dat is zonder verdere context niet goed uit te maken; het kan ook een voorbeeld van het eerste type referentiepunt zijn (*straks blijkt nog dat X*). De gevallen in (15) en (16) illustreren wel dit quotatieve, citaat-achtige gebruik van de *straks*-constructie, dat in het CGN overigens niet aangetroffen wordt:

- (15) te gek voor woorden straks is hij nog zielig en het slachtoffer en de dochter met kinderen de vader..jaja sta nergens meer van te kijken.
www.nuij.nl/advocaat-wil-fritzl-niet-in-gevangenis.2501475.lynkx
- (16) Straks is het nog de schuld van de politici als wij Vlamingen er ons over opwinden dat Miss België geen Nederlands begrijpt.
multiblog.vrt.be/chrisvandenabeele/2007/12/

De spreker houdt er in deze gevallen in het geheel geen rekening mee dat het waarheidsgehalte van de propositie in de toekomst geverifieerd zal worden; het gaat hier eerder om (door de spreker als extreem voorgestelde) meningen die in de toekomst mogelijk door de hoorder of door ‘derden’ verkondigd zullen worden (*straks zeg je/zeggen ze ook nog dat X*).

In de meeste gevallen van de constructie is het overigens helemaal niet nodig om voor de interpretatie ervan een impliciet referentiepunt aan te nemen: 52 van de 64 gevallen in het CGN gaan bijvoorbeeld ‘gewoon’ over een gebeurtenis (E) die zelf in de toekomst ligt ten opzichte van het spreekmoment (S) ($S < E$). Typische voorbeelden zijn (17), (18) en (19):

- (17) Aai dat beest nou niet, zegt mama, straks bijt ie. (CGN, fn001132.176)
- (18) ja straks worden ze kwaad. (CGN, fn000304.260)
- (19) straks breekt ’t glas ja precies (CGN, fn007964.10)

Wie van een formeel rigide beschrijving houdt, zou natuurlijk kunnen zeggen dat E en R in deze gevallen samenvallen ($S < R \& E, R$), bijvoorbeeld op grond van de aspectuele eigen-

schappen van de zinnen: terwijl de voorbeelden (8)-(12) en (15)-(16) allemaal een toestand presenteren, zijn de predikaten met *bijten*, *kwaad worden* en *breken* in (17)-(19) beschrijvingen van punctuele gebeurtenissen, die per definitie samenvallen met hun referentiepunt. In zo'n analyse is de betekenisbijdrage van *straks* constant, namelijk 'S < R'. Echter, in de laatste groep gevallen is R feitelijk redundant. Ook intuïtief is het niet plausibel dat, bijvoorbeeld, de spreker in (19) wil zeggen dat in de toekomst *zal blijken* dat het glas breekt (laat staan dat iemand in de toekomst *zal zeggen* dat het glas breekt). Daarom neem ik liever aan dat in gevallen als (17)-(19) *straks* de tijd van E specificeert. Een geünificeerde, dus monoseme temporele beschrijving van *straks* gaat daarmee niet per se verloren: of *straks* nu E of R specificeert (en of R nu een perspectiefpunt is of een verificatiepunt), in alle gevallen verwijst het naar de toekomst. Een interessante vraag is wel of strikt temporeel *straks* ook zo gemakkelijk als in (8)-(12) gebruikt kan worden voor situaties die zelf niet in de toekomst liggen. Mijn voorlopige indruk is dat dat zeker niet het geval is en dat *straks* buiten deze constructie altijd de tijd van E specificeert (vergelijk (2) en (3) in de inleiding, en zie ook paragraaf 4 over het syntactisch bereik van *straks*).

Het woord *straks* op zichzelf heeft dus ook in de modale *straks*-constructie nog steeds een temporele betekenis en de data maken het vooralsnog niet nodig om daarnaast ook een modale betekenis aan te nemen. Tegen de laatste 'oplossing' is ten slotte nog een ander belangrijk argument. Behalve *straks* komen in deze constructie nog andere bijwoorden voor die naar de (zeer) nabije toekomst verwijzen, in elk geval *dadelijk*, (*zo*) *direct* en *zo meteen*, zie (20)-(23):

- (20) Mannetje van de ongediertebestrijding (want ik heb zilversjies) zou tussen 8 en 9 langskomen en hij is er nog steeds niet. 😊 *Dadelijk* is hij net langsgeweest toen ik heel eventjes met mijn vriend meeliep om spullen in zijn auto te leggen en vuilnis weg te gooien. Pffft.
<http://forum.scholieren.com/showthread.php?t=1679727&page=5>
- (21) *Direct* ga je nog vertellen dat je vroeger trompet speelde.
lut.freegb.nl/
- (22) Ja, *zo direct* ga je ook nog met geenstijl-spelling beginnen!
forum.politics.be/showthread.php?t=74811&page=3
- (23) Ook MC-hoofdredacteur Ben Crul vindt dat hieraan een einde moet komen:
Zo meteen weigeren patiënten nog een neger, een homo of een Chinees.
ayaanhirsiali.web-log.nl/ayaanhirsiali/2007/07/steeds_meer_mos.html

De overeenkomsten in vorm en functie tussen deze voorbeelden en de tot nu besproken *straks*-gevallen zijn opvallend genoeg om aan te nemen dat we hier feitelijk met dezelfde constructie te maken hebben, die blijkbaar ook in de invulling van het temporele bijwoord op de eerste zinsplaats enige 'paradigmatische' variatie toelaat (in de zin van bijvoorbeeld

Paardekooper 1956). Het zal duidelijk zijn welke conclusie we hieraan kunnen verbinden: het modale gebruik van *straks* is niet één van de betekenissen van een polyseem woord *straks* in het lexicon, maar het is de betekenis van een specifieke constructie waarin naast *straks* ook andere bijwoorden van ‘ nabije toekomst ’ kunnen optreden. Het is blijkbaar juist de temporele betekenis die deze bijwoorden, inclusief *straks*, geschikt maakt voor het gebruik in de constructie. (Het alternatief zou zijn om ook voor die andere bijwoorden een extra, modale betekenis te postuleren, en bijvoorbeeld ook van ‘modaal *direct*’ te spreken, maar dat zou natuurlijk weinig inzicht bieden in het taalsysteem.) Wat die specifieke ‘modale’ betekenis van de constructie nu precies is, is het onderwerp van paragraaf 3.

3. Modaal *straks* heeft een negatieve retorische richting

Dat de semantische bijdrage van *straks* aan de modale *straks*-constructie een temporele is en dat we voor de interpretatie ervan soms een beroep moeten doen op impliciete referentiepunten, is natuurlijk niet iets wat een taalgebruiker per se hoeft te weten om deze constructie adequaat te gebruiken. De temporele analyse van *straks* in paragraaf 2 is een analyse op een vrij hoog niveau van abstractie; op dat niveau kunnen we wel laten zien dat *straks* monoseem is, maar we moeten er rekening mee houden dat alleen taalkundigen zo’n abstractie maken. (Dat is overigens nog geen reden om het dan maar niet te doen, vergelijk Fortuin & Boogaart, te verschijnen.) Over de specifieke functie van de gehele constructie in een geval als (1), hier herhaald als (24), hebben we daarmee eigenlijk nog weinig gezegd:

- (24) Van wie hoort dat stuk gespuis? *Straks heb ik Artis in m’n huis!*
(Louis Davids, *Het hondje van Dirkje*)

In de inleiding suggereerde ik al dat die functie niet primair descriptief is. Dat bleek ook uit de al eerder geciteerde uitspraak van Van der Wouden (2002:36) dat *straks* hier ‘niet neutraal naar een verwachting voor de toekomst verwijst, maar veeleer een negatieve toekomstverwachting of een vrees uitdrukt dan wel suggereert’. In deze paragraaf werk ik deze gedachte uit als de stelling dat de modale *straks*-constructie een ‘negatieve retorische richting’ heeft (in de zin van Verhagen 2005: hoofdstuk 2).

De notie ‘retorische richting’, en het verschil met de descriptieve inhoud van een uiting, kan goed geïllustreerd worden aan de hand van *bijna* en *nog geen* in het volgende bericht uit *Het Parool*:

- (25) **BIJNA MILJOEN KIJKERS ZIEN RUTTE WINNEN**
AMSTERDAM – *Nog geen* miljoen kijkers hebben gisteren in gespannen afwachting van de uitslag plaatsgenomen voor de tv voor de bekendmaking van de nieuwe VVD-lijsttrekker. De rechtstreekse uitzending van NOS Actueel op Nederland 1 trok gisteren 988 duizend kijkers, volgens de Stichting Kijkonderzoek.

Het bericht is interessant omdat het zowel de ‘objectieve’ werkelijkheid geeft (988 *duizend kijkers*) als twee heel verschillende manieren om die werkelijkheid te presenteren: *bijna een miljoen* heeft een positieve retorische richting, terwijl *nog geen miljoen* het beeld oproept van teleurstellende kijkcijfers (vergelijk Verhagen 1994 en 2005:41 en volgende over respectievelijk *naauwelijks* en *barely*). De koppenmaker kan voor *bijna miljoen* hebben gekozen omdat dat – referentieel gezien – óók waar is (en korter), maar de kop zegt daarmee toch echt iets anders dan de openingszin van het bericht. Dat heet dan ‘retorisch’ (of ook wel ‘argumentatief’ of ‘intersubjectief’) omdat de spreker niet (alleen) bezig is een beschrijving te geven van de werkelijkheid, maar vooral om de gedachten van de lezer/hoorder in een welbepaalde, positieve dan wel negatieve, richting te sturen. Toegepast op de modale *straks*-constructie blijkt dan dat we ons in paragraaf 2 eigenlijk alleen met de descriptieve inhoud van *straks* hebben beziggehouden, die feitelijk dezelfde is voor het (strikt) temporele gebruik als voor het gebruik van *straks* in deze constructie. Het verschil tussen die twee is dus niet zozeer dat temporeel *straks* positief is en modaal *straks* negatief, zoals het in (25) geïllustreerde verschil tussen *bijna* en *nog geen*, maar wel dat een temporeel bijwoord zoals *straks* van zichzelf eigenlijk alleen descriptief is, terwijl de modale constructie *als geheel* een negatieve retorische richting heeft.

Het idee van een retorische richting is nog steeds redelijk abstract en het pakt in specifieke gevallen steeds net iets anders uit, afhankelijk van de verdere lexicale invulling van de constructie en de gebruikssituatie. Zo kunnen we bij de modale *straks*-constructie tenminste drie groepen gevallen onderscheiden. In de eerste groep fungeert de constructie als een ‘waarschuwingconstructie’.⁸ Duidelijke voorbeelden waren (17)-(19), hier herhaald als (26)-(28):

(26) Aai dat beest nou niet, zegt mama, straks bijt ie. (CGN, fn001132.176)

(27) ja straks worden ze kwaad. (CGN, fn000304.260)

(28) straks breekt ’t glas ja precies (CGN, fn007964.10)

Zoals gezien in paragraaf 2, specificeert *straks* in dit soort gevallen de temporele locatie van de gebeurtenis ($S < E$) en in die zin is *straks* in het eerste type nog behoorlijk ‘descriptief’. De spreker doet in zekere zin ook wel een voorspelling voor de toekomst, maar het is duidelijk dat de hoorder, in zijn eigen belang, er maar beter voor kan zorgen dat die voorspelling juist *niet* uitkomt. Het gaat hier steeds om een af te wenden gevaar: de gebeurtenis in de *straks*-constructie wordt alleen werkelijkheid als de hoorder niets doet (of juist niet iets nalaat) om dat te voorkomen. De *straks*-zin kan dus opgevat worden als een elliptische apodosis, waarbij op de achtergrond de gedachte aan een protasis meespeelt (‘als nu niet x,

8 De feitelijke waarschuwing, of aansporing, zelf gaat meestal vooraf aan de *straks*-zin, die dan vooral fungeert als een argument voor de voorafgaande taalhandeling (en in die functie ook gemakkelijk samengaat met het gebruik van *want*).

dan straks y’); de argumentatieve functie van de constructie is in dit soort gevallen vergelijkbaar met die van *anders*.⁹ Dat zo’n waarschuwingsconstructie een negatieve retorische richting heeft, wordt mooi geïllustreerd door Conradie’s (2006) interpretatie van vergelijkbare data uit het Afrikaans. Het gaat mij hier met name om de Engelse vertaling die hij van het Afrikaanse voorbeeld (30) geeft:

- (29) Die klokke sal netnou lui. ‘The bell will ring just now.’
 (30) Netnou lui die klokke. ‘Mind that the bell doesn’t ring.’

Het Afrikaans gebruikt niet *straks* maar *netnou* als – in de terminologie van Conradie – ‘predictive/cautionary particle’, maar zowel de descriptieve (temporele) betekenis ervan, geïllustreerd in (29), als het waarschuwingsgebruik in (30) zijn duidelijk zeer vergelijkbaar met dat van *straks* in het Nederlands.¹⁰ Zo gaat ook in het Afrikaans het ‘waarschuwingsgebruik’ (30) gepaard met vooropplaatsing van het bijwoord (vergelijk de Nederlandse voorbeelden (2)-(3) en zie verder paragraaf 5). Hier is vooral interessant dat Conradie in zijn Engelse vertaling een expliciete negatie gebruikt: de hoorder moet ervoor zorgen dat de bel *niet* rinkelt. In de waarschuwingsconstructie met *netnou* in het Afrikaans of *straks* in het Nederlands is die negatie geen deel van de descriptieve inhoud maar alleen impliciet aanwezig en dat is ook wat we bedoelen als we zeggen dat een woord of constructie een negatieve retorische richting heeft.¹¹

Op grond van zijn retorische richting kan de modale *straks*-constructie verder goed gebruikt worden voor het argument van het ‘hellend vlak’. Van deze tweede groep gebruiksgevallen is de uiting van Dirkie’s moeder een goed voorbeeld: ze suggereert dat het in huis halen van het hondje Hekkie op termijn als – duidelijk ongewenst – gevolg zal hebben dat de hele dierentuin bij hen in huis komt wonen. In haar argumentatie is de enige manier om dat laatste te voorkomen dat Hekkie weer verdwijnt. De overeenkomst met de waarschuwingsinterpretatie zal duidelijk zijn (‘als nu x, dan straks y’) en die overeenkomst bestaat precies uit de negatieve retorische richting van de constructie (‘y is ongewenst, dus nu niet x!’). Interessant is dat ook het ‘quotatieve’ gebruik van *straks* – of de speech act nu expliciet gemaakt is (*straks ga je zeker ook nog zeggen dat*) of niet – eigenlijk altijd als een geval van het ‘hellend vlak’-argument kan worden opgevat. De spreker is het niet eens met een bepaalde

9 De interpretatie van ‘*straks* y’ kan niet altijd geparafraseerd worden met ‘als nu niet x, dan y’: als de relevante voorafgaande uiting zelf al een negatie bevat, zoals in (26) (*aa! dat beest nou nie!*), dan presenteert de *straks*-zin juist een mogelijke gebeurtenis die volgt op *wel* x (= ‘niet niet x’).

10 Terwijl *straks* in het Afrikaans juist wel is gegrammaticaliseerd tot epistemisch-modaal bijwoord met de betekenis ‘misschien’ (zie voorbeelden (5)-(7)). Dit laat nogmaals zien dat het gebruik van *straks* in de Nederlandse *straks*-constructie niet zomaar gezien kan worden als een typische ontwikkeling van epistemisch-modale uit temporele betekenis (paragraaf 2).

11 Dat is dus feitelijk iets anders dan ‘negatief’ in de zin van ‘ongewenst’, maar die twee liggen erg dicht bij elkaar. Ik kom daar kort op terug bij de bespreking van het derde type.

mening *x* en maakt dat duidelijk door met de *straks*-constructie een mening *y* te presenteren die (over)duidelijk nóg merkwaardiger is dan mening *x*, maar die door de spreker wel wordt voorgesteld als logisch daaruit volgende. Het argumentatieschema is niet wezenlijk verschillend van dat van de moeder van Dirkie, behalve dan dat het bij quotatief *straks* niet gaat over gebeurtenissen, maar over uitspraken of opinies.¹² De overeenkomst is verder dat ze allebei een scalair betekenisaspect hebben, terwijl dat bij de waarschuwingsconstructie minder duidelijk aanwezig is, en dat de relevante schaal een negatieve is (van ‘ook al erg’ naar ‘nog veel erger’). Het scalaire partikel *nog* komt voor in 15 van de 64 CGN-gevallen. Interessant is dat het gebruik ervan helemaal niet beperkt is tot het duidelijk scalaire tweede type, maar net zo goed in de waarschuwingsconstructie (*straks vat je nog koul!*) en in het epistemische type (*straks is ie nog zieke!*) optreedt. Dat suggereert dat, naast een negatieve retorische richting, ook de notie van een schaal deel is van de betekenis van de algemene modale *straks*-constructie.¹³

In de gevallen van de derde en laatste groep is het idee van een schaal, en dus ook van een ‘hellend vlak’, weer zo goed als afwezig en kan de hoorder bovendien niets doen om de situatie in de *straks*-zin te voorkomen, zodat het ook weinig zin heeft om van een ‘waarschuwing’ te spreken. Het duidelijkst is dat als het aspectueel gezien gaat om een toestand of als het een gebeurtenis betreft die in het verleden mogelijk al heeft plaatsgevonden zoals in respectievelijk (9) en (11) het geval was, hier herhaald als (31) en (32):

(31) trouwens ook uit Losser straks is ’t dezelfde. (CGN, fn008261.275)

(32) ik denk straks is ie in de sloot gereden (CGN, fn007974.148)

In paragraaf 2 heb ik *straks* in deze gevallen geanalyseerd als verwijzend naar een toekomstig verificatiepunt (R). De stand van zaken (E) zelf kan in het heden of zelfs in het verleden (al dan niet) het geval zijn (geweest). Noch de spreker noch de hoorder heeft daarop enige invloed, de waarheid van de propositie is alleen een mogelijkheid waarmee volgens de spreker rekening gehouden moet worden. Zoals een redelijk adequate parafrase van dit type als *misschien wel x!* (of *stel (je voor) dat x!* of *het zal toch niet zo/waar zijn dat x!*) laat zien, is *straks* hier minder duidelijk temporeel en gaat het hier nog het meest in de richting van een epistemisch-modaal bijwoord. De descriptieve betekenis van *straks* bevindt zich hier nog meer op de achtergrond dan in de andere twee typen en de modale, subjectieve betekenis heeft de overhand. De negatieve retorische richting blijkt hier uit het feit dat de spreker de moge-

12 Het gaat bij quotatief *straks* eerder om opinies die op het spreekmoment zelf geldig zijn dan om letterlijke uitspraken die elkaar in de tijd opvolgen (‘als je (nu) van mening bent dat *x*, dan vind je (nu) vast ook dat *y*’). De temporele betekenis van *straks* lijkt hier dan ook verbleekt en het gebruik van *zeggen* kan opgevat worden als een geval van ‘fictive interaction’ in de zin van Pascual (2006).

13 Zo’n relatie tussen polariteit (positief/negatief) en scalariteit is ook elders wel vastgesteld (zie bijvoorbeeld Israel 2004), maar het ontbreekt hier aan ruimte om daar verder op in te gaan.

lijkheid als vervelend of ongewenst presenteert; hij zou er, anders gezegd, niet gelukkig mee zijn als zijn suggestie waar zou blijken te zijn.

De relatie met (impliciete) negatie is in het derde type gevallen minder duidelijk dan bij de andere twee typen, tenzij we het idee van ‘onwenselijkheid’ zelf als een impliciete negatie opvatten; ook in andere contexten lijken die twee betekenissen van *negatief* (‘ongewenst’ en ‘ontkennend’) heel dicht bij elkaar te liggen.¹⁴ We kunnen dan concluderen dat de modale *straks*-constructie in alle drie de typen een negatieve retorische richting heeft, maar dat de impliciete negatie op heel verschillende zaken betrekking kan hebben: het kan gaan om een gebeurtenis waarvan de spreker (veelal in het belang van de hoorder) *niet* zou willen dat die gebeurt (*straks breekt het!*), om een mening die de spreker zelf duidelijk *niet* met de hoorder (of met een derde partij) deelt (*straks is Wilders nog een held!*), of om een propositie waarvan de spreker hoopt dat die *niet* waar is (*straks is ze niet thuis!*). Terwijl de betekenisbijdrage van *straks* steeds dezelfde is (paragraaf 2), zou de constructie als geheel dus nog behoorlijk polyseem kunnen zijn. Het alternatief is dat de drie groepen die ik hier onderscheid, feitelijk drie specifieke, monoseme ‘dochterconstructies’ vormen van een abstracte, eveneens monoseme, *straks*-constructie. (Zie Boogaart, te verschijnen, voor zo’n pleidooi voor ‘constructionele monosemie’ bij de modale werkwoorden.) Om dat te kunnen bepalen is meer onderzoek nodig naar de precieze formele – met name aspectuele, scalaire en misschien intonationale – kenmerken die corresponderen met de verschillende lezingen.

4. Modaal *straks* is een zinsbepaling

De studenten Nederlands hoeven van Ariane niet te zeggen of *straks* een bijwoordelijke bepaling van tijd of van modaliteit is, maar ze zitten wel met de vraag of het een predicaatsbepaling of een zinsbepaling is. Daarom hier nog een paar opmerkingen over het syntactisch bereik van *straks* in deze constructie. Eigenlijk is in de voorafgaande paragrafen al gebleken dat modaal *straks*, in tegenstelling tot temporeel *straks*, de hele zin in z’n bereik heeft. Ook als modaal *straks* niet expliciet deel uitmaakt van een complementconstructie (*straks blijkt nog dat x*, *straks krijg je nog dat x*, *straks ga je nog zeggen dat x*), kan de interpretatie ervan vaak wel op zo’n manier geparafraseerd worden. In de syllabus is die mogelijkheid, waarbij de bepaling als het ware uit de zin wordt gehaald (‘het is BEPALING zo dat x’), precies het criterium om van een zinsbepaling te spreken. Een complicatie van die test bij modaal *straks* is wel de vraag of we dan ook andere typische elementen van de constructie, met name vooropplaatsing van *straks* en/of een scalair element als *nog*, mee de zin uit mogen smokkelen. Dat dat vaak wel nodig is voor een acceptabel resultaat, laat eigenlijk alleen nog

14 Vergelijk bijvoorbeeld de *laat staan*-constructie (Verhagen & Foolen 2003 en referenties aldaar): de zeldzame gevallen waarin een ontkenning, in de context voorafgaand aan *laat staan*, ontbreekt, betreffen nog wel (bijna) altijd een in de ogen van de spreker ongewenste situatie. De begripsverwarring rond ‘negatief’ ga ik in dit artikel helaas niet oplossen.

maar eens zien dat we hier niet te maken hebben met een modaal woord *straks*, maar met een modale constructie.

Dat het bereik van *straks* in de constructie groter is dan van een temporele bepaling, bleek ook al uit gevallen waarin naast *straks* een ‘gewone’ temporele bepaling voorkomt (zie voorbeelden (13) en (14)). De laatste specificeert dan direct de tijd van de gebeurtenis en is als zodanig een predicaatsbepaling, maar de functie van *straks* bevindt zich eerder op het niveau van een modaal bijwoord zoals *misschien*. Bovendien lijkt *straks* in de modale *straks*-constructie zelfs meer dan één zin in z’n bereik te kunnen hebben, zie (33):

- (33) nou ’k zal d’r mij in verdiepen maar uh ik moet misschien ook eerst een ven een ventielslangetje halen want straks maak ik ’m helemaal open en dan is ’t gewoon een ventielslangetje. (CGN, fn008098.353)

In feite heeft de subjectieve betekenis van de constructie hier nog eerder op de tweede deelzin betrekking (*straks is het gewoon een ventielslangetje!*) dan op de eerste deelzin, die eerder descriptief is (*?straks maak ik ’m helemaal open!*). Maar de negatieve retorische richting betreft vooral de *combinatie* van beide gebeurtenissen (‘heb ik ’m helemaal opgehaald, blijkt het gewoon een ventielslangetje te zijn!’) en in elk geval niet de gebeurtenis van de eerste deelzin op zichzelf.¹⁵

Toch lijkt de kwestie van het bereik van modaal *straks* complexer te zijn. De discussie in de vorige paragrafen suggereert immers dat het bereik van *straks* in de verschillende typen *straks*-constructies nog wel eens zou kunnen verschillen: als *straks* de tijd van E specificeert, zoals in de context van een waarschuwing (*straks breekt het!*), fungeert het mogelijk meer als een gewone temporele bepaling dan in het ‘epistemisch’ gebruik (*straks is hij al weg!*). Om het precieze bereik van *straks* in de verschillende gebruikswijzen en in vergelijking met ander-soortige bepalingen vast te stellen, zou in meer detail onderzocht moeten worden welke bepalingen in de modale *straks*-constructie kunnen optreden en wat de combinatie met *straks* dan betekent.

Een interessante eerste observatie is bijvoorbeeld dat een epistemisch-modaal bijwoord als *misschien* nauwelijks gebruikt wordt in de *straks*-constructie. Die beperking heeft een parallel in het domein van de modale werkwoorden: sprekers gebruiken geen *zullen* in de constructie, maar bijvoorbeeld wel *gaan*, en een modaal werkwoord als *moeten* kan in de *straks*-constructie alleen een niet-epistemische interpretatie krijgen (*?straks moet hij nog zieke zijn!*). Het zou kunnen zijn dat *straks* en andere modale uitdrukkingen als het ware met elkaar concurreren om een epistemisch-modaal ‘slot’ in de structuur van de zin. Maar een andere

15 Een heel vergelijkbaar geval van ‘scope increase’ beschrijven Fortuin & Boogaart (te verschijnen) voor conditionele nevenschikkingen met een imperatief in het eerste deel (*hang de was buiten en het gaat regenen!*). De directieve, hoorder-gerichte functie van de imperatief lijkt daar evenzeer de hele nevenschikking in z’n bereik te hebben.

verklaring ligt meer voor de hand: de constructie drukt iets uit dat veel krachtiger is dan ‘misschien’ en zelfs krachtiger dan de hoge mate van waarschijnlijkheid van epistemisch *moeten*. Weliswaar weet de spreker heel goed dat het scenario dat hij schetst, geen werkelijkheid hoeft te worden (of te zijn), maar het is niet in overeenstemming met de retorische functie van de constructie (bijvoorbeeld waarschuwen of het geven van een ‘hellend vlak’-argument) om zo’n nuancering aan te brengen – dat blijkt ook uit de typisch exclamatieve intonatie. Een afzwakking van de zinsinhoud is onverenigbaar met de functie van de constructie, die geen ruimte laat voor discussie. In tegenstelling tot *misschien* komen we, althans in het quotatieve type, juist eerder bijwoorden als *zeker* en *natuurlijk* tegen: *straks ga je zeker/natuurlijk ook nog zeggen dat x!*

5. Ten slotte: modaal *straks* en de eerste zinsplaats

Een laatste belangrijke kwestie is de vraag in hoeverre de eerste zinspositie van *straks* een noodzakelijke voorwaarde is voor de modale interpretatie ervan. Die vraag is erg lastig te beantwoorden. Onder de 64 gevallen van modaal *straks* in het CGN zijn er 7 waarin *straks* niet op de eerste zinsplaats staat. In 5 daarvan wordt die eerste positie ingenomen door *dan*, zoals in (34):

(34) Ik uh ik k ga ’t d’r niet over hebben want dan ga ’k straks weer uh hè.

Dit soort gevallen is wel in overeenstemming met de conditionele argumentatie die we impliciet aannamen voor de eerste twee typen *straks*-constructie (‘als x, dan y; y is ongewenst, dus niet x’), maar als een deel van die conditionele structuur expliciet wordt gemaakt met *dan* (dat in (34) staat voor ‘als ik het er wél over ga hebben’), dan is de eerste zinspositie natuurlijk niet meer beschikbaar voor *straks*. Duidelijk vergelijkbare gevallen zijn die met *anders* op de eerste zinsplaats (‘(niet) x, anders straks nog y’), waarvan op het internet gemakkelijk voorbeelden te vinden zijn.¹⁶

Het probleem met deze en andere gevallen waarin *straks* niet zinsinitieel is, is dat het heel moeilijk vast te stellen is of *straks* niet als een gewone temporele bepaling is gebruikt. Een CGN-voorbeeld zonder *dan* op de eerste zinsplaats is (35):

(35) en ik v toen was ik in ’t begin werd ik zelfs bang van je zult straks nog zien dat zo’n postbode zelf met die creditcard ervandoor is. (CGN fn006882.130)

Naar de inhoud is dit een goed voorbeeld van het tweede type *straks*-constructie: een redelijk extreem negatief toekomstscenario wordt gebruikt als argument om in het heden wellicht iets *niet* te doen (namelijk je creditcard aan de postbode toevertrouwen); (35) heeft bo-

16 Modaal *straks* is bovendien goed verenigbaar met een interrogatief-exclamatieve constructie (*ga je straks zeker ook nog zeggen dat x!?*), waarin *straks* ook niet voorop staat.

vendien het scalaire partikel *nog*. Het probleem is dat uitspraken over de toekomst in het algemeen goed gebruikt kunnen worden als argument voor een handeling (of het nalaten daarvan) in het heden; dat is natuurlijk niet voorbehouden aan de *straks*-constructie. De interessante vraag is nu dus eigenlijk of er een interpretatief verschil is tussen (35) en (36):

(36) Straks zul je nog zien dat zo'n postbode zelf met die creditcard ervandoor is!

Verschillen de uitingen misschien in retorische sterkte? Is (35) bijvoorbeeld neutraler of descriptiever, dus eerder een – in de ogen van de spreker – vrij zekere voorspelling voor de toekomst? Is (36) dan subjectiever? Wordt het toekomstscenario van een stelende postbode door (36) als nóg extremer en dus nóg ongewenster voorgesteld dan door (35)? Of hebben we hier eigenlijk te maken met een veel algemener verschil tussen exclamatieve en niet-exclamatieve uitingen? Is de modale *straks*-constructie dan misschien ontstaan als een combinatie van temporeel *straks* met een exclamatieve constructie (in de zin van Michaelis & Lambrecht 1996)?

Het zal duidelijk zijn dat dit soort vragen niet gemakkelijk te beantwoorden is, maar het zijn wel de kwesties die centraal zouden moeten staan in verder onderzoek naar de 'modale', 'retorische' of 'exclamatieve' *straks*-constructie.

Bibliografie

- Boogaart, R. (te verschijnen). 'Semantics and pragmatics in construction grammar: the case of modal verbs'. In: A. Bergs & G. Diewald (eds.). *Context and constructions*. Amsterdam [etc.]: John Benjamins.
- Boogaart, R. [e.a.] (2007). 'Modale verschillen tussen België en Nederland in het CGN'. In: *Nederlandse Taalkunde*, 12, 236-250.
- Conradie, C.J. (1992). 'Beating about the truth. On the development of modal adverbs in Afrikaans'. In: *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde*, 10, 224-229.
- Conradie, C.J. (2006). 'Modal particles in Dutch and Afrikaans. A case of divergence'. Lezing, 39th Meeting of the Societas Linguistica Europaea, Bremen.
- Fortuin, E. & R. Boogaart (te verschijnen). 'Imperative as conditional: from constructional to compositional semantics'. In: *Cognitive Linguistics*.
- Haeseryn, W. [e.a.] (red.) (1997). *Algemene Nederlandse spraakkunst*. 2^e, geh. herz. dr. Groningen [etc.]: Martinus Nijhoff [etc.]. 2 dln.
- Israel, M. (2004). 'The pragmatics of polarity'. In: L.R. Horn & G. Ward (eds.). *The handbook of pragmatics*. Malden, MA [etc.]: Blackwell, 702-723. (Blackwell handbooks in linguistics 16).
- Michaelis, L.A. & K. Lambrecht (1996). 'Toward a construction-based theory of language function: the case of nominal extraposition'. In: *Language*, 72, 215-247.

- Nuyts, J. (2004). *Over de (beperkte) combineerbaarheid van deontische, epistemische en evidentieële uitdrukkingen in het Nederlands*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen, Departement Taalkunde. (Antwerp papers in linguistics 108).
- Paardekooper, P.C. (1956). 'Een schat van een kind'. In: *De Nieuwe Taalgids*, 49, 93-99.
- Pascual, E. (2006). 'Fictive interaction within the sentence: A communicative type of fictivity in grammar'. In: *Cognitive Linguistics*, 27, 245-267.
- Reichenbach, H. (1947). *Elements of symbolic logic*. New York: MacMillan.
- Santen, A. van [z.j.] *Traditionele zinsontleding*. Syllabus, Opleiding Nederlandse taal en cultuur, Universiteit Leiden.
- Verhagen, A. (1994). 'Nauwelijks is niet bijna, laat staan vrijwel helemaal'. In: R. Boogaart & J. Noordegraaf (red.). *Nauwe betrekkingen, voor Theo Janssen bij zijn vijftigste verjaardag*. Amsterdam [etc.]: Stichting Neerlandistiek VU [etc.], 273-282. (Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU 14).
- Verhagen, A. (2005). *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford [etc.]: Oxford University Press. (Oxford linguistics).
- Verhagen, A. & A. Foolen (2003). 'Hoe kan een woord zijn negatieve lading nou verliezen, laat staan integendeel? Over betekenisverschuiving bij ontkennende woorden'. In: J. Stroop (red.). *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*. Amsterdam: Bert Bakker, 308-322.
- Wouden, T. van der (2002). 'Partikels: naar een partikelwoordenboek voor het Nederlands'. In: *Nederlandse Taalkunde*, 7, 20-43.